

DEMOKRÁCIÁNK MINŐSÉGI ÉS MENNYISÉGI OLDALAINAK ALAKULÁSA NAPJAINKBAN*

A Demokrácia és hagyomány című tanulmány újszerű probléma felvetésének megállapításai, következtetései helytállóságuknál fogva, inkább érdemelnek más oldalú megvilágítást, semmint vitatást. Viszont a demokrácia örökifjú témája ez alkalommal is kimeríthetetlennek bizonyul, mivel napjaink gazdasági reformja lényegének egészével támaszkodik a demokráciára; azaz annak továbbfejlődésére. (Hogy csak néhány vonatkozását említsem: helyi szintű döntések gyarapodása, helyi kezdeményezések növekvő igénye és azok támogatása stb...)

Így a társadalmi viszonyokon belül: az emberek magatartásában, gondolkodásában; az emberek egymás közti viszonyában; az egyén és a társadalom kölcsönös kapcsolatának normarendszerében számtalan *tulajdonság* változása várható (Kezdeményezőkézség növekedése, az önállóságra törekvés gyarapodása, felelősség és az elismerés egyéniesítése.) Persze, egyik-másik tulajdonság léte vagy nem léte még nem hozott és nem is hozhat minőségi változást demokráciánkban. Ahhoz bizonyos mennyiségű *tulajdonság felhalmozódása* (— mondhatnánk *domináns mennyiségek* —) szükséges.

Ezért, egyrészt nem egészen elfogadható az a fajta türelmetlenkedés, amely némelykor megnyilvánul demokratikus intézményeinkkel szemben — gondolok itt a tanácsstagok tevékenységére. — Bizony, sokszor maguk a türelmetlenkedők pesszimista hozzáállása ássa alá demokráciánk életműködését. (Pl. Tanácsot vagy annak egyes bizottságait hiányosságokra hivatkozással látszólagos szerephez juttatják; amiben viszont a képviselőket ellátók pesszimizmusa is vétkes, mert beletnyugszanak, s a kényelmesebb szerephez beletörődve felkészültségüket sem fokozzák.) Másrészt azonban a szocialista demokrácia határfokát hátráltató jelenségekkel szembeni *egészséges türelmetlenség* már helyeselhető változásokhoz vezetett.

Mindenesetre az előzőekben aláhúzottak alátámasztása céljából hangsúlyoznám napjaink alaphelyzetét: azt, hogy az objektíven ható gazdasági-társadalmi viszonyaink, s a szubjektív tényezőjű tudat domináló jelleggel *fogja át és fogadja el* demokráciánk leglényegesebb vonásait. Ez tapasztalható az emberek magatartásában, ezt igazolják a helyi-közzel meginduló közvéleménykutatások, szociográfiaiak. Ami a visszafogó erőt illeti, annak elemzése azért szükséges, mert általuk jelzéseket kapunk demokráciánk szocialista tulajdonságai mellett meghúzódó kispolgári jellemvonásokra.

Úgy vélem: kispogári jellegük bizonyítására elég arra hivatkozni, hogy a) nem lehetnek mások, mint kispolgáriak, mivel gazdasági-társadalmi viszonyaink talaján legfeljebb effajta polgári szemlélet életképességéhez vannak még meg a létfeltételek. (Kismagántulajdon, vagyoni viszonyok eléggé hangsúlyozott szerepe stb.); b) mellettük a kizsákmányoló tulajdonságú antiszocialista jelenségek lapangó veszélye jobbra kriminológiai eset, amely többnyire társadalmi ellenállásba ütközik, és az elítélő véleményt kiváltó megnyilvánulások semmiképp sem gyöngítik demokráciánkat. (Előfordul ugyan olyan eset, amikor KIOSZ-taggyűlésen, egy múltja miatt ellenséges beállítottságú személy a szervezeti demokrácia adta lehetőséget provokatív szándékkal, maga javára próbálta kisajátítani, és vélt sérelmét elferdítve, személyeskedésig torzuló vitát szított. De ezzel a többi kispáros erkölcsi ítéletébe ütközött, akik a taggyűlést követő beszélgetés során is elítélően nyilatkoztak viselkedéséről. Persze mindehhez szükséges volt az elnökség aktív magatartására, perdöntő érveik meggyőző erejére, melyek a vélt sérelmek alaptalanságát kellően bizonyították.)

I. Ennyi bevezetés után, ha demokráciánk fejlődésének *minőségi oldalú* elemzését tűzzük célul, akkor — *belső és külső* ellentmondások indítóokaképpen — kettős bontás alkalmazása látszik célravezetőnek.

1. Előbbi felől közelítve, ahogyan „a fejlődés feltétlen és törvényszerű mozzanatként magába foglalja a tagadást”, úgy a demokrácia napjainkban észlelhető változása is néhány alaptulajdonság (pl. demokratikus centralizmus) idejét múltá vonásának tagadásával jár. Ugyanis, az összetevő oldalak különbsége ellenére teljes egységet képező, sőt a szocialista társadalom demokráciájának klasszikus alaptulajdonságává kristályosodott demokratikus centralizmus egysége addig tart-

* Hozzászólás Szentpéteri István „Demokrácia és hagyomány“ c. írásához.

hatott, amíg a centrális oldal növekedése nem vált ellentmondásossá, és nem korlátozta a demokratikus centralizmus összhangjának érvényesülését. Ezen *mértéknek* bekövetkezését a központi pártszervek helyesen ismerték fel, és nem valami külső erők által erőszakolt pálfordulástól vezetett, hanem a dialektika öntörvényét követve, társadalmi *demokráciánk belső fejlődését* segítettek elő a demokratikus centralizmuson belüli *demokratikus oldal elsődleges* szerephez juttatása által. Ami gyakorlatilag annyit jelent, hogy a központi irányítás in abstracto feladatkört kap, azaz valóban „csak” átfogó összehangolásra váró, az irányítás alapvető problémáinak megoldására szorítókozó célokat szolgál; míg az in concreto döntések köre egyre inkább helyi szervekre épül. Mindezek után szükséges annak hangsúlyozása, hogy szocialista demokráciánknak továbbra is alapvető tulajdonsága *marad a demokratikus centralizmus, csupán régi minőségét számolja fel*. Tehát nem történt egyéb, mint tézis és antitézis „spirális” szintéziseként létrejött egy magasabb rendű demokratikus centralizmus... viszonylagos nyugalma.

2. Azonban társadalmi demokráciánk minőségi megújulásának útját a dialektika eme szemüvegén keresztül, csak mint tendenciát kísérhetjük figyelemmel. A felismert tendenciák valóságos tartalommal töltésére a demokrácia fejlődése szempontjából *külső ellentmondásnak* felfogható problémák leküzdése látszik alkalmasnak.

Amikor az irányelvek ilyen irányban is kiterjedő témafeldolgozásából — némileg kiragadva, de egybefogva is — hangsúlyozzuk, hogy a demokrácia az állami-társadalmi berendezkedés *politikai formája*, akkor a tömegek fokozottabb bevonása a közügyek intézésébe, vagyis a mindenki által értett és gyakorolt közélet csak *politikai tartalommal* érhető el. Ez viszont felelevenít egy gyakran félreértelmezett lenini elvet: azt, hogy az állami szervek tanuljanak a pártszervektől, és *munkastílusukat vegyék is át*. Ezt a gondolatmenetet továbbfolytatva, elemzést érdemelne, hogy némely kisipari vagy mezőgazdasági termelőszövetkezet kifejezetten magas színvonalú társadalmi igazgatásának — méghozzá a termelés irányításához, szervezéséhez szorosan kapcsolódó — munkastílusát miként és mily mértékben lehetne átplántálni az egyébként magasabb rendű tulajdoni és termelési viszonyokat képviselő állami intézmények életébe.

Tehát összegezve, párt-, valamint társadalmi szervezetekre jellemző politikai eszközökkel lehet a hivatásos igazgatás szervezeti feladatainak végrehajtását egyidejűleg különválasztani és összekapcsolni a demokratikus funkciókkal. Ezzel az eszközzel lehet feloldani az egyre differenciálódó közfeladatok *szakmai* igénye és a tömegek érdemleges részvétele között fellelhető ellentmondást. A meggyőzés alkalmazása által kézzelfogható közelbe kerül a demokratikus funkció, leegyszerűsödik az emberi kapcsolatok talajára — legyen annak szervezeten belüli vagy kívüli szerepe. (Hogy néhány példával illusztráljam: számíthat-e kezdeményező-készségre vagy felelősségvállalásra az a vezető, akinek utasításai pusztán rangkülönbségre és nem meggyőző érvekre alapozódnak? Nem is beszélve ennek további gyűrűzéséről, mert az illető ügyben eljáró beosztott hogyan oldhatná meg másként feladatát, mint a demokrácia intézményének rovására, azaz bürokratikus merevséggel.)

A demokratikus tulajdonságokat következetesen megjelenítő eszközök, munkamódszerek szükségét azért tartom oly fontosként hangsúlyozni, mert Lenin szavait idézve: a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok minden terén megnyilvánuló forradalmi magatartás, „ügyvezetés formái és szertartásai terén” sem törpülhet maradisággá.¹

II. *Mennyiségi oldalon*: Szocialista demokráciánk létrejöttéhez gazdasági-társadalmi viszonyok változása adott alapot, lehetőséget. Megvalósulásának első lépései is — érthetően — minőségi célkitűzéseket szolgáltak. Az újonnan születő demokrácia olyan lényeges jellemvonásainak kialakítása vált szükségessé, amelyek összetevő tulajdonságaként stabilizálták demokráciánk szocialista minőségét. Ezen tulajdonságok a marxizmus klasszikusai által alapos elméleti kidolgozást nyertek, sőt gyakorlati alkalmazásukat a Szovjetunió tapasztalata például támasztotta alá.

Most azonban az következik, „hogy *mindenki értse* az állam egészének ügyeit és részt vegyen azok intézkedéseiben”.² Azaz a szocialista demokrácia stratégiai célkitűzésein belül a demokrácia fejlesztésének *taktikája* előtérbe helyezte a mennyiségi oldalt; s a mennyiségi oldalnak is két összetevőjét: a demokrácia *terjedelmét és intenzitását*.

¹ Vö.: Lenin utolsó írásai. 83. old. Marxizmus-Leninizmus Klasszikusainak Kiskönyvtára 3. sz. 1963.

² Ideológiai Irányelvek.

Előbbi egyrészt azt jelenti, hogy a demokrácia klasszikus tulajdonságain túl *gyarapodniuk* kell azoknak a tulajdonságoknak, melyek némelyikét előző fejezetben már felvázoltam.

Másrészt a demokratizmus nem rekedhet meg az állami-politikai élet intézményesített keretei között, hanem az emberi *viszonylatok minden terén* — legfőként a gazdasági életben s a munkahelyeken — kell meghonosodjon.

Harmadrészt — de szinte elsősorban — mindenki alanyává kell váljék a demokrácia adta lehetőségeknek. (Ezt elősegíti, de még jobban elősegíthetné a sajtó, rádió, tv, ahol a közvélemény megnyilvánulását legalább annyira ki kellene terjeszteni, mint a slágerfesztiválok alkalmával.)

Utóbbi — vagyis az intenzitás — vonatkozásában uralkodó nézetek szerint a) nőtt és tovább emelkedik az *elvárhatóság* mércéje, mert a demokrácia általánossá, a közélet életformává válásával jogi és erkölcsi igény határozza meg a szocialista viszonyok emberének közéletbeni magatartását, ami egyben ösztönzőleg hat; b) a *közéleti* magatartás nem maradhat pusztán regisztráló jellegű véleménynyilvánítás, hanem *kezdemenyező, alakító* szerepet kell vállaljon a demokrácia kibontakoztatása érdekében. Annál is inkább, mert a társadalmi termelési viszonyok minden terén szerephez jutó demokrácia módot nyújt az eredmények figyelemmel kísérésére, s a közéleti tevékenység ellenőrzésére (Pl. az új mechanizmus eredményeket szintétizáló jövedelmezőségi rátája hozzá nem értők számára közérthetővé teszi a gazdasági eredményeket. Másfelől viszont szélesebb körű, alaposabb és kritikusabb közvélemény-tájékoztatásra lesz szükség.); c) a demokrácia kiterjesztése mindenkire annak intenzitását is növelni fogja, mivel a közvetlen formák nagyobb súllyal esnek latba. A közvetett, azaz képviseleti formák növekvő aktivitásával is lehet számolni, mert a képviseletet ellátó személyek kiválasztására szélesebb lehetőségek nyílnak, s e lehetőségek az érdekkörök összehangolódása következtében kedvezőbb mértékű tartalommal telítődhetnek.

III. *Mennyiség és minőség kapcsolatához* hasonlatot keresve, úgy kell vizsgálnunk a demokrácia alakulását, mintha egy növény gyökérzetét figyeljük. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy egyhány fő jellemvonása eszét gyökeret. Az is szükséges, hogy továbbnövekedésével behálózza az egész társadalmat. (Meg kell jegyezmem, hogy erre nézve kedvező eredményeket máris tudunk felmutatni, akár a szakszervezet, akár a KISZ terén bekövetkezett szervezeti változásokban.) Eddig a gazdasági alap szükségszerű következményeként a szocialista demokratizmus centrális oldala jutott elsődleges szerephez, ami az alapvető tulajdonságok kialakítását és egységesítését eredményezte. A gazdasági folyamatok decentralizálódása viszont előtérbe helyezte a demokrácia mennyiségi oldalainak fejlődését. Azonban mi sem bizonyítható jobban, mint e két tendencia összetartozása. Egyrészt oly módon, hogy magát a minőséget jelentő tulajdonságok terjedésével jár a demokrácia mennyiségi változása is. Másrészt új tulajdonság (pl. közéleti aktivitás, öntudatosodás) mennyiségi gyarapodása demokráciánk minőségét változtatja meg.

Így ha demokráciánk minőségi vagy mennyiségi oldalának erősítéséről beszélünk, akkor a *szocialista tulajdonságokat hordozó demokrácia csak minőségileg új vonásokat viselő eszközök mennyiségi terjedésével válhat általános gyakorlattá.*

Mindezek közös feltételét gazdasági mechanizmusunk az által támasztja alá, hogy az egyéni és általános, helyi és központi érdekek reális összhangját megalapozza. Vagy, ahogy a gazdasági reform politikai tartalmát kifejezi: a *tömegek* életszínvonalának jövőre ígért gyorsabb növelése az *egyes* dolgozók életszínvonal-emelkedésében kell megnyilvánuljon, amely viszont az *egyéni teljesítmények és kollektív munkák társadalmi hasznosságának* lesz az eredője. Az így megfogalmazott érdekösszekapcsolódás kellő energiát szolgáltat a demokrácia továbblépéséhez is.

*

Miért mondtam el mindezt itt, a bevezetőben említett tanulmány gondolatébresztő sorai után? Részben a két téma szegről-vegről rokonvonásai miatt, részben pedig azért, mert a hagyományápolás, -teremtés — főleg a demokrácia intézményével összekapcsolva — hasonlóan dialektikus úton jár. Tulajdonképpen a demokrácia minőségi és mennyiségi oldalai hordozzák a hagyományokat; és a belső, külső ellentmondások erejével vetkőzik le idejét múlta jellemvonásait, s öltik magukra az újat.

VESZELY JÓZSEF